מדרש תנאים על ספר דברים — מדרש תנאים על ספר דברים

אלה הדברים אמר הקב"ה חביבה עלי תוכחת משה לישראל כעשרת הדברים:

אמר ר' שמעון אשריהם של צדיקים שאין נפטרין מן העולם עד שהן מצווין את בניהם אחריהם על דברי תורה שכן מצינו באברהם אבינו שלא נפטר מן העולם עד שצוה את בניו ואת ביתו שישמרו דרכיו של הקב"ה שנ' (בראשית יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו' וכן יצחק צוה את יעקב שנאמר (שם כח א) ויקרא יצחק (את) [אל] יעקב ויברך אותו ויצוהו וכן יעקב צוה את בניו שנ' (שם מט לג) ויכל יעקב לצוות את בניו וכן דוד מלך ישראל צוה את שלמה בנו שנ' (מלכים א' ב א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו לאמר וכן משה רבינו לא נפטר מן העולם עד שהוכיח את ישראל על עונות שבאו לידם וצוה אותם לשמור מצוותיו של הקב"ה שנ' אלה הדברים וכו' מהו אלה הדברים א"ר ישמעאל דברים הללו שקולים כנגד עשר הדברות שקבלו ישראל מהר סיני ולא עוד אלא שעשרת הדברים כשאמרו עליהם נעשה ונשמע לא המתינו מעט עד שמרדו בהן ואמרו (שמות לב ד) אלה אלהיך ישראל ודברים הללו החזירו את ישראל למוטב ודיבקום בהקב"ה ובתורתו שנ' (דברים ד ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם א"ל הקב"ה למשה הואיל ונדבקו ישראל בי בדברים הללו לא יהיו נקראים אלא על שמך שנ' אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל אשר דבר ה' לא נאמר אלא אשר דבר משה:

[השמטה: אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכי לא דבר משה אל כל ישראל אלא אלה בלבד והלא כל התורה כתב משה שנ' (לא ט) ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי וכי תורה אחת כתב והלא שלוש עשרה תורות כתב שתים עשרה לשנים עשר שבטים ואחת לשבטו שללוי שאם ביקש אחד מן השבטים לעקור דבר אחד מן התורה יהא שבטו שללוי מוציא תורתו ומגיהה מתוכו וכי אם כן מה תלמוד לומר אלה הדברים אלא מלמד שהיו דברי תוכחות ומנין שהיו דברי תוכחות שנ' (לב טו) וישמן ישורון ויבעט הא מלמד שהיו דברי תוכחות. כיוצא בו אתה אומר (עמוס א א) דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע וכי לא נתנבא עמוס אלא אלה בלבד והלא ככל חביריו נתנבא ומה ת"ל דברי עמוס אלא מלמד שהיו דברי תוכחות. ומנין שהיו דברי תוכחות שנ' (שם ד א) שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בחר שומרון אלו בתי דיניהן שלישראל העושקות דלים הרוצצות אביונים הא מלמד שהיו דברי תוכחות. כיוצא בו אתה אומר (יר' יל ד) ואלה הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה וכי לא נתנבא ירמיה אלא אלה בלבד והלא שני ספרים כתב שנ' (שם נא סד) עד הנה דברי ירמיהו ומה ת"ל ואלה הדברים אלא מלמד שהיו דברי תוכחות. ומנין שהיו דברי תוכחות שנ' (שם ל ה) כי כה אמר ה' קול חרדה שמענו פחד ואין שלום. שאלו נא וראו אם יולד זכר. הוי כי גדול היום ההוא הא מלמד שהיו דברי תוכחות. כיוצא בו אתה אומר (ש"ב כג א) ואלה דברי דוד האחרונים וכי לא נתנבא דוד אלא אלה בלבד והלא כל תהלים כתב שנ' (שם כג ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אלא מלמד שהיו דברי תוכחות. כיוצא בו אתה אומר (קה' א א) דברי קהלת בן דוד וכי לא נתנבא שלמה אלא אלה בלבד והלא שלושה ספרים כתב וחצי החכמה היתה משלי שנ' (מ"א ה יב) וידבר שלשת אלפים משל ומה ת"ל דברי קהלת בן דוד אלא מלמד שהיו דברי תוכחות. ומנין שהיו דברי תוכחות שנ' (קה' א ה) וזרח השמש ובא השמש וגו' הולך אל דרום וסובב אל צפון. כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא מלמד שכינה הכתוב לרשעים בחמה ובלבנה ובים שאין להם מתן שכר]. אל כל ישראל שאלו הוכיח למקצתן היו אלו שבשוק אומרים כך הייתם שומעים דברי בן עמרם ולא הייתם משיבים אותו דבר כך וכך אלו היינו שם היינו משיבים אותו שנים שלשה ארבעה חמשה פעמים על כל דבר ודבר:

ד"א אל כל ישראל מלמד שכינס משה גדוליהם וקטניהם של ישראל אמר להן הריני מוכיח אתכם כל מי שיש בידו תשובה יבא ויאמר:

ד"א אל כל ישראל מלמד שהיו בעלי תוכחות ויכולין לקבל תוכחות:

בעבר הירדן במדבר והלא עבר הירדן יישוב הוא ומלא עיירות שנ' (במדבר לג מט) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים ומה ת"ל במדבר אלא שהוכיחן בעבר הירדן על מה שעשו במדבר שאמרו (שם יד ד) נתנה ראש ונשובה מצרימה אמרו נעשה ע"ז שתלך בראשינו הה"ד (תהלים עח מ) כמה ימרוהו במדבר וכן הוא אומר (יחזקאל כ יג) וימרו בי בית ישראל במדבר לכך נאמר במדבר. ד"א בעבר הירדן מלמד שהוכיחן על כל מה שעשו בעבר הירדן:

במדבר מלמד שהוכיחן על כל מה שעשו במדבר מלמד שהיו ישראל מכנסין בניהם ובנותיהם הקטנים וזורקין אותן לתוך חיקו של משה ואומרים לו בן עמרם מה אנונה אתקינתא לאלו מה פרנסה אתקינתה לאלו:

ר' יהודה אומר הרי הוא אומר (שמות טז ג) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר:

[השמטה: ד"א במדבר הוכיחן על שנתרעמו במדבר על המים שנ' להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא].

ד"א במדבר הרי זה כלל מה שעשו במדבר:

בערבה מלמד שהוכיחן על מה שעשו בערבות מואב וכי מה עשו בערבות מואב (במדבר כה א) וישב ישראל בשטים וגו':

מול סוף מלמד שהוכיחן על מה שעשו שהמרו על הים והפכו קדל על דברי בן עמרם ג' מסעות:

ר' יהודה אומר המרו על הים והמרו בתוך הים שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף ומהו זה זה צלמו של מיכה שעבר עמהם בתוך הים שנאמר (זכריה י יא) ועבר בים צרה והכה בים גלים:

בין פארן הוכיחן על מה שעשו המרגלים בפארן שנא' (במדבר יג ג) וישלח אתם משה ממדבר פארן:

ומה ת"ל בין פארן אפשר שלא היה משה יכול להוכיח את ישראל אלא בתחלת מסע ומנין בין כל מסע ומסע ת"ל בין פארן ובין תפל ולבן בין פארן לתפל ובין תפל ללבן:

ובין תפל ולבן אמר ר' ישמעאל חיזרנו על כל המסעות ולא מצינו מקום שנקרא שמו תפל ולבן אלא כך א"ר יוסי הוכיחן על דברי תפלות שאמרו על המן שנקרא לבן שנ' (שמות טז לא) והוא כזרע גד לבן ומה אמרו עליו (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל:

וחצרות מלמד שהוכיחן על מה שעשו בחצרות על השליו שאמרו (שמות טז ג) (בשבתינו על סיר הבשר) (במדבר יא ד) [מי יאכילנו בשר]:

[השמטה: ד"א וחצרות אמר להם לא היה לכם ללמוד ממרים ממה שעשיתי בה בחצרות והרי הדברים קל וחומר ומה אם מרים הצדקת נענשה על אחת כמה וכמה שאר כל אדם]. ודי זהב אמר להם הא ותירא כל מה שעשיתם לפני מעשה העגל קשה עלי מן הכל מושלו משל למה הדבר דומה לאחד שעשה לו חברו צרות רבות ובאחרונה עשה לו אחת אמר לו הא ותירא כל מה שעשית לי זו קשה עלי יותר מכולן כך אמר הק' ברוך הוא לישראל הא ותירא כל מה שעשיתם לפני מעשה העגל קשה עלי יותר מן הכל:

ד"א ודי זהב ר' יודה מושלו משל לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידיהם והיו הכל מאשרין אותו (כענין שנ' (מלאכי ג יב) ואשרו אתכם כל הגוים) ובאחרונה באו גוים וקיבלן באו לסטים וקבלן והיו הכל אומרים כך היא וסתו של פלוני להיות מקבל את הכל כך אמר המקום ברוך הוא ודי זהב למשכן ודי זהב לעגל:

ר' יוסי בן חנינה אומר הרי הוא אומר (שמות כה יז) ועשית כפרת זהב טהור יבא זהבה של כפרת ויכפר על זהבו של עגל:

ר' יהודה אומר הרי הוא אומר במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב אלו עשרה נסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר ואלו הן שנים בים שנים במים שנים במן שנים בשליו אחד בעגל אחד במדבר פארן במרגלים א"ל ר' יוסי בן דורמסקית יודה (בי רב) [בירבי] על מה אתה מעוית עלינו את הכתובים מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שחיזרתי על כל אותן המקומות ואינן אלא שם המקומות לענין המאורע כענין שנ' (בראשית כו לג) ויקרא אותה שבעה וכן הוא אומר (שם כו כ) ויקרא שם הבאר עשק מפני מה כי התעשקו עמו:

כיוצא בדבר דרש ר' יהודה (זכריה ט א) משא דבר ה' בארץ חדרך זה המשיח שהוא חד לאומות ורך לישראל א"ל ר' יוסי (ב"ר יודה) [בן דורמסקית] יודה בירבי על מה את מעוית עלינו את הכתובים מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ונקרא חדרך:

כיוצא בדבר דרש ר' יודה (בראשית מא מג) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים א"ל ר' יוסי (בר"י) [בן דורמסקית] יודה בירבי עד מתי אתה מעוית עלינו את הכתובים אין אברך אלא (אפרכוס) [אלברכיס] שהכל נכנסין [ויוצאין] תחת ידו לקיים מה שנ' (שם שם) ונתון אותו על כל ארץ מצרים:

ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כא' דב' ה' אלי זה"ש להלן (דברי' א' מ') ואתם פנו וס' המ' דרך ים סוף: